

ماهیت تجارت خدمات از منظر حقوق تجارت بین الملل

دکتر میثم اقبالی^۱، بیتا قنبری^۲ و لیلا لباف قاسمی زواره^۳

۱. دانشجوی دوره دکترای تخصصی حقوق بین الملل عمومی دانشگاه آزاد اسلامی (واحد تهران مرکزی) meysam.eghbali@gmail.com

۲. فارغ التحصیل کارشناسی ارشد حقوق بین الملل دانشگاه آزاد اسلامی (واحد تهران مرکزی) bita.ghanbary@yahoo.com

۳. فارغ التحصیل کارشناسی ارشد حقوق بین الملل دانشگاه آزاد اسلامی (واحد تهران مرکزی) l_abbaf@yahoo.com

چکیده

زمینه و هدف: در عصر حاضر، خدمات یکی از بخش های مهم اقتصاد بوده که هم اکنون نقش حیاتی در زندگی بشر دارد، و تجارت خدمات یکی از بحث برانگیزترین مباحث در تجارت بین الملل می باشد. همواره رشد اقتصادی یکی از مهم ترین اهداف هر کشور به حساب می آید و مورد توجه برنامه ریزان و سیاست گذاران قرار دارد. ایجاد زمینه های مناسب حرکت در جهت همگرایی و افزایش همکاری ها در مورد توسعه تجارت بخش های مختلف خدمات در بین کشورهای عضو موافقت نامه عمومی تجارت خدمات (General Agreement on Trade in Services)، مستلزم شناخت وضعیت تجارت این بخش ها (خدمات) در کشورهای عضو موافقت نامه GATS است. از این رو در این پژوهش سعی شده است تا با مروری بر وضعیت تجارت خدمات ضمن تشریح ابعاد کلیدی و اصول بنیادین تجارت خدمات، به اهمیت تاثیر خدمات (به صورت موردی براساس Services Sectoral List Classification) بر افزایش بهره وری و رشد اقتصادی مورد بحث قرار گرفته است. علاوه بر آن، همچنین با توجه به اهمیت موافقت نامه GATS، ضمن مطالعه این موافقت نامه با توجه به اهمیت آزاد سازی های اقتصادی و تقویت بازار های مختلف ملی و جهانی، به روند آزاد سازی تجارت خدمات و تاثیر آن بر رشد اقتصادی کشور ها نیز پرداخته شده است.

روش تحقیق: شیوه پژوهش حاضر مبتنی بر روش توصیفی-تحلیلی و استفاده از منابع کتابخانه ای می باشد.

یافته ها: در گونه های مختلف اقتصادی، که قبلا نقش خدمات را نادیده گرفته می شد، اکنون سهم آن در کمک به رشد و توسعه اقتصادی و رقابت بین المللی شناخته شده است.

نتیجه گیری: در بحث تجارت خدمات باید تلاش ما بر این اساس باشد که ابتدا خدمات را به خوبی بشناسیم و سپس فرآیند های مربوط به خدمات را طبقه بندی کنیم؛ و همچنین، تدوین توافق نامه های همگرایی تجارت به منظور ایجاد زمینه های یکپارچگی اقتصادی (منطقه ای و جهانی).

واژه های کلیدی: جارت خدمات، موافقت نامه عمومی تجارت خدمات (GATS)، رشد و توسعه اقتصادی.

مقدمه

بخش خدمات و تجارت آن در اقتصاد به دلیل تاثیرگذاری عمده ای که در فرایند تولید و نیز توسعه اقتصادی دارد و باعث افزایش اشتغال و ایجاد فرصت های جدید شغلی می شود اهمیت ویژه ای دارد و توجه اکثر کشورهای پیشرفته و در حال توسعه را به تغییرات ساختاری در این بخش معطوف ساخته است. امروزه تولیدکنندگان و صادر کنندگان کالا بدون دسترسی به خدماتی مثل بانکداری، بیمه، حسابداری، ارتباطات راه دور و سیستم های حمل و نقل مدرن، نمی توانند به حیات اقتصادی خود ادامه دهند. از اوایل دهه ۱۹۸۰ تاکنون، تجارت خدمات بالاترین رشد را در تجارت جهانی به خود اختصاص داده و در دهه ۱۹۹۰ همپای رشد تجارت کالا، سالانه به طور متوسط ۶ درصد رشد داشته است، به طوری که در برخی سال ها حتی رشد تجارت خدمات از تجارت کالا پیشی گرفته است. در مجموع، آمار جدید نشان می دهد که اکنون خدمات بیش از ۲۰ درصد تجارت ثبت شده جهان و اکثریت فعالیت های داخلی در بیشتر کشورهای دنیا را تشکیل می دهد. علاوه بر این، سهم کشورهای در حال توسعه و در حال گذار در تجارت خدمات هم رو به افزایش است. اهمیت خدمات در نظام تجارت چند جانبه در حال افزایش است که این خود بازتاب نقش محوری است که تجارت خدمات در اقتصاد جهانی ایفا می کند. در واقع، تجارت بین المللی خدمات در خلال بیست سال اخیر یا سال هایی که رشد فن آوری حمل و نقل و ارتباطات، کارآیی و امکان جا به جایی خدمات را افزایش داده است، به طور چشم گیری رشد داشته است. به علاوه، انجام اصلاحات قانونی بازار محور در کشورهای پیشرفته و در حال توسعه، فرصت های تازه ای را برای مشارکت بنگاه های خارجی در بازارهایی که (پیش از این) به روی رقبایی خارجی بسته بود فراهم کرده است.

گفتار اول: مفهوم تجارت خدمات

بند اول: خدمات

«خدمات عبارتند از کردارها، فرآیند ها و عملکردها»^۱.

یک خدمت، فعالیت یا مجموعه ای است از فعالیت های کم و بیش ناملموس که معمولاً و نه لزوماً در تعاملات بین مشتری و کارکنان خدمات و/یا منابع فیزیکی یا کالاها و/یا سیستم های عرضه کننده خدمات می گیرند و به عنوان راه حل هایی برای مشکلات مشتری ارائه می شوند.^۲

بیشتر نویسندگان و مولفان معتقدند که بخش خدمات شامل کلیه فعالیت های اقتصادی می شود که خروجی آن، کالا یا سازه ای فیزیکی نیست، عموماً در همان زمان تولید مصرف می شود و ارزش افزوده را به شکل های مختلف (مثل راحتی، سرگرمی، به موقع بودن، آسایش یا بهداشت) که برای اولین خریدار لزوماً ناملموس نمی باشد، خلق می کنند.^۳

بند دوم: تجارت خدمات

تا اواسط دهه ۱۹۷۰ در مطالب اقتصادی عبارت تجارت خدمات به کار نمی رفت و تنها پس از اقداماتی از سوی موافقت نامه عمومی تعرفه و تجارت (GATT) در زمینه انجام مذاکرات چند جانبه در مورد خدمات بود که این عبارت متداول گشت. البته هنوز تعریف عمومی پذیرفته شده ای در مورد اینکه تجارت خدمات شامل چه مواردی می باشد، وجود ندارند. در تلاش برای درک بهتر پدیده تجارت خدمات و کمک به روند مذاکرات در این زمینه، انکتاد (UNCYAD) توجه به این نکته را ضروری دانست که خدمات قابل فروش به اتباع خارجی، باید به وسیله یکی از چهار صورت ارائه خدمات و یا ترکیبی از آنها و گذر از مرزهای بین المللی قابل تشخیص باشد. این چهار صورت عبارتند از: نقل و انتقال کالاها، افراد، سرمایه یا پول و

^۱ زیتامل، والر و جوبینتر، ماری و گرمار، دایان، بازاریابی خدمات، ترجمه حسین پور، داوود و کاظمی، محمد رضا و گودرزی، حسین، جلد اول، انتشارات آثار فکر، چاپ دوم، ۱۳۹۲، ص ۵۰

^۲ گرونوس، کریستین، "مدیریت و بازاریابی خدمات"، فصلنامه لگسینگتون بوکر، ۱۹۹۰، ص ۲۷۰

^۳ جیمز بریان کوین، جوردن جی. باروک و پنی کاشمن، پکت، دایرة المعارف آمریکا، جلد ۲۵۷، شماره ی ۲، دسامبر ۱۹۸۷، ص ۵۰

اطلاعات. این جا به جایی ها برای دستیابی به هرگونه اهداف ملی، پی آمدهای مختلفی را دارا هستند و تلاش های موفقیت آمیز برای آزاد سازی تجارت خدمات در قراردادهای بین المللی و قوانین اجرایی داخلی در رابطه با این چهار نحوه تجارت خدمات منعکس می شود.^۴

بند سوم: ماهیت خدمات

برای بسیاری از مردم، خدمات مترادف است با بندگی و نوکری و کارگرانی را به ذهن می آورد که همبرگر ها را آماده می کنند و سر میز غذا می برند. البته، بخش خدمات طی سی سال گذشته آن قدر رشد کرده است که دیگر نمی توان آن را مجموعه ای از فعالیت های کم درآمد در رستوران ها و فروشگاه ها دانست، که به مهارت چندانی نیاز ندارند. سریع ترین شغل های بخش خدمات از حیث رشد و پیشرفت، شغل های مربوط به امور مالی، بیمه، مسکن و سایر خدمات می باشند (مثلا بهداشت، آموزش، خدمات حرفه ای).^۶ امروزه، صنایع خدماتی منبع پیشگامی اقتصادی هستند. طی سی سال گذشته، بیش از ۴۴ میلیون شغل جدید در بخش خدمات ایجاد شده است تا بدین وسیله موج عظیم نیروی کار زن را جذب کند و جایگزینی برای فرصت های شغلی از دست رفته در بخش تولید فراهم آورد.

گفتار دوم: نقش و اهمیت تجارت خدمات

بند اول: نقش تجارت خدمات

خدمات در مرکز همه فعالیت های اقتصادی هر جامعه ای قرار دارد. پاسکال لامی^۷، مدیرکل سازمان جهانی تجارت در نشست جهانی خدمات که در ۲۲ سپتامبر ۲۰۱۰ (۳۱ شهریور ۱۳۸۹) در واشنگتن برگزار شد، اعلام کرد: «ظهور فرصت های تجاری جدید در حوزه خدمات نشانگر رشد اقتصادی و اشتغال زایی بیشتر است.»

تجارت خدمات به ویژه با در نظر گرفتن نتایج حاصل از دور دوحه، تسریع کننده جریان بهبود و رونق اقتصادی جهان خواهد بود. تخمین سازمان جهانی تجارت از رشد تجارت جهانی کالا در سال ۲۰۱۰ میلادی را ۱۳/۵ درصد، در مقایسه با دوره مشابه در سال گذشته، می باشد. با توجه به وضعیت تجارت خدمات که متأثر از بحران جهانی بوده است؛ صادرات خدمات ایالات متحده آمریکا از نوامبر سال گذشته رو به افزایش بوده، به نحوی که در ژوئن ۲۰۱۰، شاهد افزایش ۱۱ درصدی آن در مقایسه با زمان مشابه در سال گذشته بوده ایم. مدیرکل سازمان جهانی تجارت دور نمای تجارت را به تونلی تشبیه کرد که نوری از انتهای آن نمایان شده است و برای رسیدن به آن نور باید ترمیم اقتصادی را، که خود نیازمند رشد اقتصادی است در درجه اول توجه کرد. وی تجارت را ابزار توسعه دهنده ی اقتصاد از طریق ایجاد فرصت های جدید در ابعاد مختلف اقتصادی دانست.^۸

در حال حاضر بخش غالب اقتصاد جهانی را خدمات تشکیل می دهد. نزدیک به ۷۰ درصد تولید ناخالص ملی و بیش از ۶۰ درصد فرصت های اشتغال در کشور های پیشرفته از بخش خدمات تامین می شود. تنها کافی است ذکر شود که در دو دهه اخیر بیشترین تحول نه در بخش صنعت بلکه در بخش خدمات بوده است.

بند دوم: اهمیت تجارت خدمات

^۴ UNCTAD, Services, "Issues Raised in the context of Trade in Services", February 2009

^۵ Servitude

^۶ مشایخی، مینا، "تجارت خدمات در کشور های در حال توسعه"، ترجمه قدردان، حمید، ماهنامه تدبیر، شماره ۹، سال ۱۳۸۹، ص ۱۲۰

^۷ Pascal Lamy

^۸ سید خاموشی، علیزهی، "نقش خدمات در توسعه اقتصادی آینده"، ماهنامه نامه اتاق بازرگانی، سال دوم، شماره ۵، ۱۳۷۷، ص ۳

بخش «خدمات» نقش کلیدی در تغییرات ساختار اقتصادی جهان در سال های اخیر داشته و سهم بالایی را در تجارت جهانی دارد. به طوری که بر اساس آمار منتشره بانک جهانی صادرات خدمات در جهان از ۳۸۸ میلیارد دلار در سال ۱۹۸۰ به ۳۶۶۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۰ افزایش یافته و نه تنها صادرات طی دوره مذکور به حدود ۱۰ برابر افزایش یافته بلکه سهم آن نیز در کل صادرات جهان از ۱۶ درصد به بیش از ۱۹ درصد افزایش یافته است. این درحالی است که با توجه به شیوه های متفاوت صادرات خدمات و محدودیت های موجود در اندازه گیری میزان واقعی صادرات خدمات، سهم واقعی صادرات خدمات بیشتر از آمار های فوق برآورد می گردد.^۹

ترکیب صادرات در جهان امروز نشان از روند رو به افزایش سهم خدمات دارد. بخش خدمات هم به عنوان ابزار تسهیل صادرات کالا و هم به عنوان یک بخش صادراتی مورد توجه قرار می گیرد. از سوی دیگر ارتباط میان بخش تولید و مصرف از طریق این بخش امکان پذیر است. اهمیت بخش خدمات به حدی است که هر گونه اختلال در آن منجر به کاهش کارآیی شده و بازتاب های منفی جدی را در جریان تولید و معرف به همراه می آورد. ویژگی دیگر این بخش آن است که به خودی خود از توان و ظرفیت های قابل ملاحظه تجاری برخوردار است. بخش خدمات هم اکنون دو سوم فعالیت های اقتصادی را به خود اختصاص می دهد و این در حالی است که رشد تجارت جهانی خدمات نسبت به تجارت کالایی سریع تر است و افزون بر نیمی از نیروی کار در بخش خدمات شاغل هستند و با اشتغال زایی ویژه این بخش پیوسته شغل های جدیدی نیز ایجاد می شود. این موضوع اهمیت بیشتر صادرات خدمات را روشن می کند.^{۱۰}

گفتار سوم: رویکرد ها و راهبرد های تجارت خدمات

رویکرد تجارت خدمات متکی بر رویکرد دونوع اقتصاد توسعه یافته و در حال توسعه می باشد، که همراه راهبرد تجارت خدمات در ذیل بررسی می شود:

بند اول: رویکرد کشورهای توسعه یافته

بررسی های انجام شده نشان می دهد که در اکثریت قریب به اتفاق کشورهای در حال توسعه، ظرفیت بالقوه خدمات برای کمک به توسعه، هنوز شناخته نشده است و این کشورهای پیشرفته سرمایه داری توان به کارگیری خدمات به عنوان یک عامل پویا در مشارکت شان در اقتصاد جهانی را ندانسته اند. رویکرد های دولت می تواند دستیابی تولید کنندگان به خدمات را تضمین نماید، به این طریق که مؤسساتی ایجاد شوند که خدماتی را که در کشور قابل دسترسی نیست و یا بر طبق اهداف ملی نمی توان و یا باید از خارج فراهم نمود، ارائه دهند. ایجاد انگیزه برای تأسیس مراکز خدماتی باعث تمرکز خدمات در یک مکان جغرافیایی خاص می شود به طوری که امکان کمک متقابل آنها و دسترسی سایر بخش ها به آنها را حداکثر می نماید. این امر از سوی برخی کشورها مورد توجه قرار گرفته است. چنین طرح هایی (مثلا مراکز تجاری - خدماتی) می تواند برای سرمایه گذاری های داخلی و خارجی جاذبه ایجاد نماید.

رویکرد های تدارکاتی دولت به منظور تشویق بخش خدمات داخلی و از آن جمله رشد مؤسسات خدماتی کوچک تر، به کار رفته است. قوانینی که استانداردها و کیفیت کار عرضه کنندگان خدمات را تضمین نمایند نیز می توانند به ارتقای بخش

^۹ WTO document S/CSS/W/143, 2 August 2000

^{۱۰} بزرگی، وحید، درآمدی بر سازمان تجارت جهانی و الحاق ایران، نشر قدس، چاپ اول، ۱۳۸۶، ص ۷۹

خدمات داخلی و تقویت کارآیی و کمک این بخش به سایر بخش ها و افزایش توانایی بخش خدمات در رویارویی با رقابت خارجی و جذب سرمایه گذاری های خارجی در صنعت، کمک نماید. ۱۱

بند دوم: رویکرد کشور های در حال توسعه

کشور های در حال توسعه را براساس وضعیت حساب جاری شان می توان در دو گروه اساسی قرارداد: الف) کشور های در حال توسعه با تجارت منفی: اولین گروه کشور های در حال توسعه کشور هایی هستند که وضعیت نسبتاً قوی از نظر درآمد حاصل از نیروی کار و توریسم دارند ولی وضعیت شان از نظر تجارت کالاها و اکثر خدمات دیگر منفی است. به عبارت دیگر جا به جایی افراد در عبور از مرز های بین المللی برای اقتصاد آنها یک مسئله حیاتی به شمار می رود. البته به نظر می رسد که ترکیبی از عوامل اقتصادی و اجتماعی موانع جا به جایی تولید کنندگان خدمات در خارج را افزایش داده باشد. رقابت شدید در بخش توریسم، مشکل کسب ارزش افزوده، حساسیت توریسم به وقایع سیاسی و هزینه های اجتماعی ناشی از آن، محدودیت های جدی برای رویکرد هایی که به شدت بر توریسم متکی می باشند، ایجاد نموده است. ب) رویکرد کشور های در حال توسعه خاص آسیای: گروه دوم کشور های در حال توسعه فقط شامل کشور های خاص آسیایی می شود که نرخ های رشد سریعی را ظرف چند سال اخیر نشان داده اند و دارای وضعیتی قوی از نظر تراز تجارت کالایی نیز در سال های اخیر بهبود یافته که این امر نشانه افزایش قدرت رقابتی آنها است. این گروه از کشور ها قادر هستند هم از تقاضا برای کالاها (خصوصاً در کشور های پیشرفته سرمایه داری) و هم از تقاضا برای خدمات (خصوصاً در سایر کشور های در حال توسعه) بهره ببرند.

دولت های این کشور ها همواره بر توسعه سرمایه های انسانی و زیر بنا های حمایتی و نیز یک رویکرد منطقی و منسجم در بخش خدمات تاکید داشته اند. تنوع بسیار خدمات مولد می تواند زمینه گسترده ای از امکانات را برای کشور های در حال توسعه ای که مایل به طراحی رویکرد های صادرات چنین خدماتی هستند فراهم سازد. ۱۲ بسیاری از کشور های در حال توسعه به تاکید بر خدمات سنتی (نظیر توریسم) و جا به جایی اتباع شان جهت ارائه خدمات در کشور های خارجی، ادامه خواهند داد. البته ممکن است این کشور ها با پیگیری رویکرد های مناسب در رابطه با این گونه خدمات، قادر به بهبود اثرات آن ها بر توسعه و درآمدی ارزی ناشی از آن ها باشند. ۱۳

بند سوم: راهبرد صدور خدمات

بسیاری از کشور های در حال توسعه نیاز به تدوین راهبرد های خاص جهت افزایش درآمد های ارزی ناشی از بخش خدمات را تشخیص داده اند. توسعه بازار های صادراتی برای خدمات نه تنها به تعادل تراز پرداخت ها کمک می نماید بلکه انگیزه ای برای بهبود شرایط اشتغال و تقویت بخش خدمات داخلی به شمار می رود. این امر خصوصاً برای کشور هایی صادق است که امکانی برای افزایش درآمدهای خود از طریق صادرات کالاها ندارند و پایه ریزی یک راهبرد توسعه حول بخش صنعت را نوید بخش نمی بینند. به هر حال «باید به راهبرد های صدور خدمات نه تنها به عنوان منبع درآمد ارزی، بلکه به عنوان روش های تقویت شرکت های خدمات داخلی و ارتقای پایه علمی عمومی توجه شود.» ۱۴

^{۱۱} Ingo, B., Gootiiz, B., Mattoo, A., "Policy Barriers to International Trade in Services", the World Bank Development Research Group Trade and Integration team, June 2012

^{۱۲} McGuire, G., "Trade in Services-Market Access Opportunities and the Benefits of Liberation for Developing Economics, UNCTAD Nations, New York and Geneva, 2002

^{۱۳} Ingo, B., Gootiiz, B., Mattoo, A, Op. cit

^{۱۴} ITC Communications, "Trade in Services can be a game changer for Development", may 2013

در تدوین راهبرد نفوذ در بازارهای خارجی خدمات، باید ویژگی‌های خاص خدمات در نظر گرفته شود. از جمله اینکه نفوذ در بازار از طریق به کارگیری یکی از روش‌ها و یا ترکیبی از روش‌های ارائه خدمات امکان پذیر است. همان طور که قبلاً اشاره شد، برای ارائه خدمات باید حداقل یک عامل و معمولاً ترکیبی از چهار عامل (افراد، کالاها، سرمایه و اطلاعات) از مرزها بگذرند. موانع قانونی یا فیزیکی در مقابل چهار عامل فوق، بر توان نفوذ در بازارهای خارجی نیز اثر خواهد گذاشت. با توجه به محتوای بالای سرمایه‌های انسانی در خدمات، کلید بسیاری از استراتژی‌های صدور خدمات، ارائه مهارت‌های نسبتاً بالا با قیمت‌های تقریباً پایین است. مشکل در ارائه چنین خدماتی به مشتریان است. در بسیاری از موارد مقررات مربوط به رویداد (به خصوص) مانع از صدور خدماتی می‌شود که به حجم بالایی از نیروی کار نیاز دارد (نظیر کارهای ساختمانی و خدماتی حرفه‌ای) که در این زمینه شرکت‌های برخی از کشورهای در حال توسعه توان رقابتی خود را نشان داده‌اند.

گفتار چهارم: آزادسازی خدمات

هدف از تشکیل موافقت‌نامه GATS، آزادسازی هر چه بیشتر تجارت خدمات از طریق مذاکرات مستمر تجاری به منظور افزایش رشد و توسعه اقتصادی کشورها و به خصوص کشورهای در حال توسعه ذکر شده است. با توجه به تازگی موضوع و روشن نبودن ابعاد مختلف آزادسازی تجارت خدمات بر اقتصاد کشورها (به خصوص کشورهای در حال توسعه) مطابق ماده ۱۹ این موافقت‌نامه کشورها متعهد هستند با انجام مذاکرات مستمر تجاری، به تدریج در بخش‌های مختلف خدماتی اقدام به آزادسازی کنند. طبق مقررات GATS قرار شد اولین دور مذاکرات به فاصله ۵ سال پس از تاسیس این موافقت‌نامه صورت گیرد. به این ترتیب مذاکرات آزادسازی تجارت خدمات از ژانویه سال ۲۰۰۰ تحت نظارت شورای تجارت خدمات رسماً آغاز شد. طبقاً عملی شدن مذاکرات نیازمند تدوین شیوه‌های مذاکره بود که در ماه مارس سال ۲۰۰۰ طی مجموعه‌ای از رهنمودها و رویه‌های مذاکره‌ای به تصویب رسید. در نشست دوحه (چهارمین کنفرانس وزیران سازمان جهانی تجارت) این رویه‌ها مورد تأیید مجدد قرار گرفت و مقرر شد که مذاکرات آزادسازی تجارت خدمات در چارچوب دور جدید ادامه یابد و نتایج آن تا سال ۲۰۰۵ مشخص شود.

با توجه به اهمیت رو به رشد تجارت خدمات مالی و به منظور ایجاد زمینه‌های مناسب برای حرکت در جهت همگرایی‌های منطقه‌ای و افزایش همکاری‌ها در زمینه تجارت این بخش؛ نظام مالی را موتور محرکه‌ی هر اقتصادی می‌توان تصور کرد، به طوری که وابستگی بخش‌ها و فعالیت‌های اقتصادی به آن اجتناب‌ناپذیر است. این نظام سعی دارد سرمایه‌ی کمیاب را میان بخش‌های اقتصادی تخصیص دهد و این کار را از راه اختصاص منابع به موثرترین مصارف و در واقع مصارفی که بیشترین بازده را دارند، انجام دهد. ۱۵ امروزه آزادسازی مالی به عنوان یکی از ابزار تقویت سیستم مالی و ایجاد تحول در ساختار مالی کشورها از طریق رقابت پذیرتر کردن آن مورد توجه قرار گرفته است. آزادسازی مالی فرایندی است که در تبیین روابط مالی بین المللی و جهانی بین کشورها نقش موثری را ایفا نموده و با سایر فعالیت‌های اقتصادی ارتباطی تنگاتنگ دارد. به علاوه، آزادسازی مالی مفهومی است که به افزایش و گسترش ارتباطات جهانی کشورها از طریق جریان‌های مالی بین المللی و سرمایه‌ای اشاره دارد. ۱۶ در این صورت، عواملی مانند جریان‌های بین المللی سرمایه، همگرایی مالی کشورها، گسترش روابط مالی منطقه‌ای و بین المللی، شکل‌گیری بلوک‌ها و نواحی مالی منطقه‌ای و بین المللی، آزادسازی و همگرایی در نرخ‌های بهره‌ی منطقه‌ای و بین المللی، آزادسازی نرخ ارز و تشکیل اتحادیه‌های پولی، عملکرد نهاد‌های مالی و کاهش کنترل‌ها می‌تواند منجر به توسعه‌ی آزادسازی مالی شود.

^{۱۵} مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی اتاق ایران، "آزادسازی تجارت در خدمات مالی"، نشریه اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران، شماره ۴،

در ایران نیز در راستای تقویت نظام مالی و ایجاد زمینه های آزاد سازی مالی، قانون برنامه ی سوم با محوریت ساماندهی بازار مالی و به ویژه سیستم بانکی، تدوین و طی آن موارد زیر گنجانده شد:

الف) ممنوعیت استقراض دولت از بانک مرکزی و سیستم بانکی برای جبران کسری بودجه

ب) ایجاد حساب ذخیره ی ارزی

ج) صدور مجوز انتشار اوراق مشارکت توسط بانک مرکزی جهت کنترل نقدینگی

د) کاهش متوسط سالانه ده درصد در رشد مانده ی تسهیلات تکلیفی به ارقام مصوب سال ۱۳۷۸

ه) تامین مالی طرح های بزرگ بخش نفت و گاز از طریق قرارداد های بیع متقابل

گفتار پنجم: پیشینه تاریخی و اهداف اصلی و ساختار GATS

گاتس (GATS) "General Agreement on Trade in Services" به معنای موافقت نامه عمومی تجارت خدمات سندی قراردادی یا موافقت نامه ای است. ساختار این موافقت نامه ۲۹ ماده و ۸ ضمیمه دارد و همانند موافقت نامه گات از دو بخش اصلی به شرح زیر تشکیل می شود:

الف) متن موافقت نامه عمومی تجارت خدمات به همراه ضمایم آن

ب) جدول تعهدات بخش خدمات که جزو لاینفک موافقت نامه است.

متن موافقت نامه از ۶ بخش به شرح زیر تشکیل شده است.

- حوزه شمول و تعریف (ماده ۱)

- تعهدات عمومی (ماده ۲ تا ۱۵)

- تعهدات خاص (ماده ۱۶ تا ۱۸)

- آزادسازی تدریجی (ماده ۱۹ تا ۲۱)

- مقررات نهادی (ماده ۲۲ تا ۲۶)

- مقررات پایانی (ماده ۲۷ تا ۲۹)

تا سال ۱۹۹۵ هیچ موافقت نامه چند جانبه ای در مورد قواعد تجارت خدمات وجود نداشت. این به علت آگاهی درباره تجارت خدمات بود. اقتصاددانان خدمات را غیر قابل تجارت و حتی در زمره فعالیت های اقتصادی غیر مولد می دانستند، لذا بر این عقیده بودند که این بخش ارزش سیاست گذاری ندارد. مطالعات دانشگاهی بر الگوهای اشتغال در خدمات و یا خدمات به عنوان حامی صنعت متمرکز بود و نسبت به نقش صنایع خدماتی در تولید داخلی و درآمد زایی ارزی بی توجه بودند. برنامه های صادرکنندگان خدمات چندان آشنا نبودند. از آنجا که مراکز آماری، آمار تجاری دقیقی در مورد خدمات جمع آوری نکردند، اطلاعات جامع در این زمینه اندک است. ۱۷

موافقت نامه عمومی تجارت خدمات یک موافقت نامه بین دولتی است که چارچوبی از اصول و قواعد تجارت خدمات را با نگاه به توسعه تجارت در شرایط شفاف و آزادسازی مداوم به عنوان وسیله ای برای پیشبرد رشد اقتصادی تمامی شرکای تجاری و توسعه کشور های در حال توسعه تدوین می کند. با ذکر این جمله در مقدمه موافقت نامه ارتباط میان توسعه اقتصادی و ظرفیت های داخلی خدماتی مشخص شده است.

هدف موافقت نامه عمومی تجارت خدمات نیز مانند گات افزایش تجارت خدمات، شفافیت و قابلیت پیش بینی است. فرض بر این است که با حمایت از بهبود گزینه های صادر کنندگان و افزایش رقابت بین المللی در عرضه خدمات، این موافقت نامه بهبود کیفیت خدمات، رقابت پذیری قیمت و خلاقیت در عرضه خدمات را تقویت نماید. بر خلاف گات ۱۹۴۷، در موافقت نامه

^{۱۷} کمال اردکانی، مسعود، سازمان جهانی تجارت، ساختار، قواعد و موافقت نامه ها، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، چاپ اول، ۱۳۸۵، ص ۱۷

عمومی تجارت نه تنها تعهدات ویژه برای پیشگیری از وضع محدودیت های تجاری بیشتر وجود دارد بلکه الزام برگزاری ادواری مذاکرات متوالی برای آزادسازی مداوم تجارت خدمات نیز در آن پیش بینی شده است.^{۱۸}

گفتار ششم: خدمات و روش های عرضه خدمات

یکی از موانع مذاکرات چند جانبه، روشن نبودن چگونگی تجارت خدمات بود. این موضوع به این واقعیت مربوط می شد که تصور می رفت اصولاً خدمات قابل تجارت نیست. برای پرداختن به موضوع ابتدا باید تعریف تجارت خارجی در شکل اصلی آن یعنی مبادله اقتصادی میان افراد مقیم و غیر مقیم اعم از شرکت ها یا افراد (یا به بیان ساده تر به دست آوردن و از دست دادن (ارز) را مد نظر قرار داد. برای تجارت کالا این مفهوم نسبتاً مشخص است، چرا که تولید کنندگان در یک کشور اقامت دارند و کالاها از مرز عبور می کنند و به کشور دیگر می روند.^{۱۹}

در مورد خدمات وضعیت پیچیده تر است، زیرا در بسیاری از موارد عرضه کننده و مشتری باید در یک مکان باشند و این به مفهوم آن است که چهار گزینه برای انتقال وجود دارد: خدمات از مرز عبور می کند، مشتری برای دریافت خدمات از مرز عبور می کند، تولید کننده از مرز عبور می کند و از طریق حضور تجاری، خدمات خود را عرضه می کند و یا آنکه عرضه کننده برای عرضه خدمت خود موقتاً از مرز عبور می کند.

این تعاریف منجر به تعریف شیوه های عرضه در موافقت نامه عمومی تجارت خدمات به شرح زیر گردید:

تجارت خدمات به مفهوم عرضه خدمات به اشکال زیر است:

- ۱- از قلمرو یک کشور عضو به قلمرو هر عضو دیگر (عبور از مرز)
- ۲- در قلمرو یک کشور عضو به مصرف کننده هر کشور عضو دیگر (مصرف در خارج)
- ۳- توسط عرضه کننده یک کشور عضو از طریق حضور تجاری در قلمرو یک کشور عضو دیگر (حضور تجاری)
- ۴- توسط عرضه کننده یک کشور عضو از طریق حضور اشخاص حقیقی یک کشور در قلمرو عضو دیگر (انتقال اشخاص حقیقی).^{۲۰}

گفتار هفتم: مبانی و ماهیت GATS

دور اروگوئه دوره ای تاریخی در مذاکرات تجاری بود که نه تنها آزادسازی هر چه بیشتر تجارت کالا بلکه ایجاد چارچوب لازم برای آزادسازی خدمات و اقدامات تجاری مرتبط با سرمایه گذاری و حقوق مالکیت فکری را نیز در بر می گرفت. وقتی مذاکرات در سپتامبر ۱۹۸۶ در «پونتادل استه»^{۲۱} آغاز شد بحث ها حاکی از آن بود که نتایج مذاکرات از چارچوب فعلی موافقت نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) گسترده تر خواهد شد. در زمانی که این دور مذاکراتی در آوریل ۱۹۹۴ در مراکش به پایان رسید سازمان جهانی تجارت به وجود آمد و در کنار موافقت نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) (۱۹۹۸) که حوزه کالا را پوشش می دهد، دو موافقت نامه عمومی تجارت خدمات و موافقت نامه جنبه های تجاری حقوق مالکیت فکری^{۲۲} جداگانه مورد توجه قرار گرفتند. مذاکرات تجارت خدمات در آغاز با عدم اقبال کشورها مواجه شد. بر اساس دستور کار تعیین شده، گروه کاری خدمات اولین اقدامات برای ارائه تعریفی از تجارت خدمات و دستیابی به آمار تجارت خدمات را آغاز کرد. با بررسی موضوع تجارت خدمات گردشگری که در آن مشتری به کشور عرضه کننده سفر می کند، شکل تجارت بین مرزی به مفهوم موافقت

^{۱۸} همان، ص ۱۹

^{۱۹} احمدزاده، خالد، تجارت خدمات فنی و مهندسی: با تأکید بر کشورهای اسلامی، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، چاپ اول، ۱۳۸۹، ص ۱۵

^{۲۰} سازمان تجارت جهانی، "اقتصاد و بازرگانی جهان: درآمدی بر موافقت نامه عمومی تجارت خدمات"، ترجمه نصیری، میترا، اردکانی، مسعود، مجله بررسی های بازرگانی، شماره ۴، ۱۳۸۲، صص ۳۹-۴۰

^{۲۱} Punta del Este Declaration

^{۲۲} Trade- Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPs)

نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات ۱۹۴۷) به چالش کشیده شده و این اقدام منجر به توافق مهمی گردید که بر اساس آن موافقت نامه عمومی تجارت خدمات چهار شیوه ی عرضه را تحت پوشش قرار داد.^{۲۳}

یکی از دیگر ویژگی های خاص چارچوب خدمات مربوط به ساختار بازار آن است که با کالا متفاوت است. برخی از خدمات به صورت سنتی به عنوان کالای عمومی توسط عرضه کنندگان انحصاری دولتی ارائه شده. به عنوان مثال می توان از حمل و نقل، مخابرات، پست، بانکداری، بیمه و بیمه اتکایی، بهداشت و آموزش نام برد. بسیاری از خدماتی که در بخش خصوصی عرضه می شوند تحت مقررات سنگین دولت های محلی قرار دارند. لذا محدودیت های تجاری به همان اندازه یا حتی بیش از آنکه ناشی از سیاست های تجاری باشند منبعث از محیط های قانونی داخلی هستند. برای برخی از عرضه کنندگان، به خاطر محدودیت های داخلی (به خصوص در زمینه خدمات حرفه ای)، صدور خدمات از عرضه خدمات در داخل آسانتر است.^{۲۴}

گفتار هشتم: الزامات عام و خاص در موافقت نامه گاتس

طبق موافقت نامه خدمات، تعهدات اعضای سازمان در بخش خدمات را می توان به تعهدات عمومی^{۲۵}، خاص^{۲۶} و مشروط^{۲۷} به شرح زیر طبقه بندی نمود:^{۲۸}

یک سری تعهدات کشور ها در تجارت خدمات با عضویت در سازمان جهانی تجارت و پذیرش موافقت نامه گاتس به وجود می آید که تعهدات عمومی نام دارد و صرف نظر از تعهدات آزاد سازی آن ها و این که در یک بخش خدماتی تعهداتی بپذیرند یا خیر باید به آن ها پای بند باشند مثل اصل کامله الوداد^{۲۹} و انتشار اقدامات دارای کاربرد عام و موثر بر اجرای موافقت نامه و همچنین انتشار موافقت نامه های بین المللی موثر بر تجارت خدمات (اصل شفافیت^{۳۰}).^{۳۱}

بخش دیگر تعهدات کشور ها نیز در چارچوب جدول تعهدات آن ها و به نام تعهدات خاص تعیین می شود که بعد از مذاکرات طولانی دو و چند جانبه تعیین خواهد شد و به میزان فراهم کردن دسترسی به بازار برای عرضه کنندگان خارجی خدمات بستگی دارد. تعهدات رفتار ملی از این دست است.

دسته سوم تعهدات، نه ماهیت تعهدات عمومی را دارد و نه آن که مثل تعهدات خاص دامنه آن در چارچوب جدول تعهدات تعیین می شود. این نوع تعهدات را تعهدات مشروط می گویند. در واقع، الزام اعضا به اجرای تعهدات مشروط، منوط به پذیرش تعهدات خاص در بخش های مختلف خدماتی است؛ یعنی تنها در بخش هایی که اعضا تعهدات خاصی را پذیرفته باشند ملزم به اجرای تعهدات مشروط هستند. در عین حال، دامنه این تعهدات و کم و کیف اجرای آن در جدول تعهدات تعیین نمی شود و قابل مذاکره نیست، بلکه در موافقت نامه گاتس تعیین شده است. تعهدات مشروط عبارت هستند از:

- اطلاع رسانی قوانین، مقررات یا رهنمود های اداری موثر بر تجارت خدمات موضوع تعهدات خاص (شفافیت)

^{۲۳} بزرگی، وحید، پیشین، ۵۲

^{۲۴} گالاچر، اسکات، "موافقت نامه عمومی تجارت خدمات سازمان جهانی تجارت و تجارت بین المللی خدمات حقوقی"، ترجمه کمالی اردکانی، مسعود، نشریه مرکز امور حقوقی بین المللی معاونت حقوقی و امور مجلس ریاست جمهوری، سال بیست و پنجم، شماره ۳۹، ۱۳۸۷، ص ۲

^{۲۵} General Obligations

^{۲۶} Specific Commitments

^{۲۷} Conditional Commitments

^{۲۸} کمالی اردکانی، مسعود، کیسان دخت، گیلدا، "مطالعه تطبیقی موافقت نامه عمومی تجارت خدمات سازمان جهانی با قوانین منتخب ناظر بر خدمات ایران"، فصلنامه اقتصاد و تجارت نوین، شماره ۲، پاییز ۱۳۸۴، ص ۱۳

^{۲۹} Most Favored Nations (MFN)

^{۳۰} Transparency

^{۳۱} بزرگی، وحید، پیشین، ص ۵۲

- تنظیم و اجرای مقررات داخلی موثر بر تجارت خدمات موضوع تعهدات خاص به گونه ای معقول، بی طرفانه و منصفانه الزامات صدور مجوز و مشخصات و استانداردهای فنی به گونه ای که تعهدات خاص اعضای را بی اثر نسازد یا به آن ها لطمه نزند.^{۳۲}

- تضمین فعالیت عرضه کنندگان انحصاری خدمات به گونه ای مطابق با تعهدات خاص و رفتار دولت کامله الوداد اجازه انتقالات و پرداخت های بین المللی مربوط به مبادلات جاری در یک بخش یا زیر بخش یا فعالیت خدماتی که تعهدات خاص را پذیرفته و حق اعمال محدودیت (جز در موارد خاص) را ندارند. در واقع، همه تعهدات فوق به نوعی مشروط و پذیرش تعهدات خاص در چارچوب جدول تعهدات خدمات هر عضو است، ولی دامنه این تعهدات بر خلاف تعهدات خاص (بلکه مانند تعهدات عمومی) در متن موافقت نامه گاتس تعیین شده است، بنابراین، به آن ها تعهدات مشروط گفته می شود.

بند اول: تعهدات عمومی

مهم ترین تعهدات عمومی که در متن موافقت نامه آمده است عبارتند از:

الف) رفتار دولت کامله الوداد و اصل شفافیت: اصل دولت کامله الوداد یکی از مهم ترین اصول موافقت نامه خدمات است که به موجب آن (ماده ۲) هر عضو در مورد هر اقدام مشمول موافقت نامه فوراً و بدون قید و شرط رفتاری را در مورد خدمات و عرضه کنندگان خدمات هر عضو دیگر در پیش خواهد گرفت که از رفتار اتخاذ شده در مورد خدمات و عرضه کنندگان خدمات مشابه هر کشور دیگر (لزوماً نباید عضو باشد) نامطلوب تر نباشد. این تعهد تضمین می کند که هر مرحله از آزادسازی (چه به صورت دو جانبه مورد مذاکره قرار گرفته یا به صورت یک جانبه اعمال شده باشد) به تمامی اعضای سازمان جهانی تجارت سرایت خواهد کرد. با وجود این، اجرای اصل دولت کامله الوداد به گونه ای تفسیر نخواهد شد که اعضا را از اعطای امتیاز به کشور های همسایه به منظور تسهیل مبادلات خدمات در محدوده مناطق مرزی هم جوار در مورد خدماتی که در محل تولید شده یا به مصرف می رسند، باز دارد. همچنین مقررات این ماده اعضا را از شرکت در موافقت نامه های یک پارچگی اقتصادی بین کشور ها باز نمی دارد.^{۳۳}

عرضه کنندگان خارجی خدمات اغلب به خاطر قواعد و مقررات دست و پا گیری که در کشور های مختلف بر تجارت خدمات اعمال می شود، نگران هستند. شفاف نبودن این قبیل قواعد، در آن بخش هایی از خدمات که مقررات داخلی؛ ابزار های اصلی مورد استفاده برای حمایت از تولید کنندگان داخلی در مقابل رقابت خارجی است، مشکلات جدی تری به وجود می آورند. ماده ۳ موافقت نامه عمومی تجارت خدمات از اعضا می خواهد که تمامی ضوابط دارای کاربرد عام (یعنی اقداماتی به جز آنچه در مورد یک عرضه کننده خاص اعمال می شود) و موثر بر عملکرد موافقت نامه را منتشر نمایند. از این رو، موافقت نامه مقرر می دارد که هر کشور عضو یک یا چند واحد پاسخ گو تاسیس نماید که سایر کشور های عضو بتوانند از آن واحد ها اطلاعاتی در مورد قوانین و مقررات موثر بر تجارت در بخش های خدمات را که صنایع کشور های شان در آن ها منافع تجاری دارند به دست آورند.^{۳۴}

ب) تایید متقابل صلاحیت ها برای عرضه خدمات و مقررات داخلی: شرکت ها و اشخاصی که در کشور مقصد اقدام به عرضه خدمات می کنند باید گواهی ها، پروانه ها یا مجوز هایی که به آن ها اجازه تجارت می دهد را به دست آورند. اخذ این قبیل مجوزها اغلب به دلیل الزامات قانونی متفاوت درباره صلاحیت های آموزشی و تجربه کاری برای عرضه کنندگان خارجی خدمات مشکل است. برای غلبه بر این مشکلات، موافقت نامه، کشور های عضو خود را ترغیب می کند که ترتیبات دو یا چند جانبه را برای تایید متقابل صلاحیت های مورد نیاز برای اخذ مجوز منعقد کنند. علاوه بر این، مقرر می دارد که الحاق سایر

^{۳۲} بزرگی، وحید، پیشین، ص ۵۳

^{۳۳} ضیایی بیگدلی، محمد رضا، حقوق بین الملل عمومی، انتشارات گنج دانش، تهران، ۱۳۸۷، ص ۱۱۲

^{۳۴} Hartridge, D., "Introduction to the General Agreement on Trade in Services", August 2003

کشور های عضو به این قبیل نظام های تایید متقابل صلاحیت، در صورتی که بتوانند نشان دهند که استاندارد ها و الزامات داخلی آن ها با استاندارد ها و الزامات این نظام ها سازگار است، آزاد باشد. ماده ۶ موافقت نامه تحت عنوان مقررات داخلی است. برخی از آن ها به طور کامل قابل اعمال هستند، به طوری که یک عضو ملزم است که آن ها را در تمام بخش های خدماتی خود اعمال کند، ولو اینکه جزو تعهدات خاص نباشند. به عنوان مثال، هر عضو مطابق این ماده ملزم به حفظ رویه هایی است که عرضه کنندگان خدمات را مجاز می داند که در برابر تصمیمات اداری درخواست تجدید نظر دهند. اعضا باید تضمین نمایند که این رویه ها امکان بررسی بی طرفی و منصفانه را به طور واقعی فراهم آورد. اما برخی از تعهدات این ماده صرفاً مخصوص تعهداتی است که در جدول تعهدات کشور ها آمده است.

ج) مقررات حاکم بر انحصارها: غالباً صنایع خدماتی در بازار داخلی از قدرت انحصاری برخوردارند. گاهی اوقات دولت ها به تعداد اندکی از عرضه کنندگان، حقوق انحصاری برای عرضه خدمات اعطا می کنند. در تمامی این قبیل موارد اعضا متعهدند تضمین نمایند که از این حقوق انحصاری سواستفاده نکرده و یا به شیوه ای ناسازگار با تعهدات کلی و خاص این کشورها در موافقت نامه عمل نمی کنند. موافقت نامه در ادامه اذعان دارد که عرضه کنندگان خدمات می توانند رویه هایی را اتخاذ کنند که ممکن است رقابت را مختل کرده و در نتیجه تجارت را محدود نماید. هر زمان که مشکلی از این قبیل رخ می دهد، کشور عضوی که تحت تاثیر قرار گرفته، حق دارد به منظور حذف این رویه ها از عضوی که عرضه کننده خدمات در آنجا مستقر است، درخواست مشورت کند (کمالی اردکانی، مسعود، کیان دخت، گیلدا، ۱۳۸۴، ۱۸). ۳۵

د) حفاظت از رقابت و پرداخت ها و انتقالات: ماده ۸ موافقت نامه خدمات، اقدامات ضد رقابتی در حوزه خدمات را پوشش می دهد. در بسیاری مواقع دولت ها برخی فعالیت های خدماتی خاص را به صورت انحصاری در می آورند یا حقوق خاصی به شرکت ویژه ای برای عرضه انحصاری خدمات اعطا می کنند. این امور ممکن است با انگیزه ها و تحت قواعد مجاز و مشروع مختلفی انجام شود. با وجود این خدماتی که به طور انحصاری عرضه می شوند اغلب به صورت ورودی به سایر فعالیت های خدماتی عمل می کنند. نمونه بارز آن ارتباطات، خدمات مالی و حمل و نقل است. موافقت نامه خدمات ضمن مجاز دانستن حفظ انحصارات و حقوق ویژه برای عرضه خدمات، از کلیه اعضا می خواهد تا عرضه کنندگان انحصاری خدمات با تعهدات عمومی و خاص خود در سازمان جهانی تجارت همواره هماهنگ و سازگار باشند. همچنین آن ها نباید از موقعیت انحصاری خود در سازمان جهانی تجارت همواره هماهنگ و سازگار باشند. همچنین آن ها نباید از موقعیت انحصاری خود سواستفاده نمایند. در صورتی که کشوری که تعهدات ویژه را پذیرفته است اجازه حقوق انحصاری در عرضه خدمتی را بدهد و به این ترتیب تعهدات خود را در آن بخش نقض نماید باید برای جبران خسارت وارد شده باید با اعضا زیان دیده وارد مذاکره شود. ۳۶ ماده ۱۱ موافقت نامه از اعضا می خواهد که در مورد انتقالات و پرداخت های بین المللی از بابت مبادلات جاری مربوط به تعهدات خاص خود، محدودیتی اعمال ننمایند. به عبارت دیگر، هدف تعهدات نایستی با جلوگیری از انتقال مبالغ لازم برای استفاده از خدمات مخدوش گردد. ۳۷ در خصوص انتقال بین المللی سرمایه ها یک عضو موظف است که ورود و انتقالات مربوط به تاسیس شرکت های تجاری موضوع شیوه ۳ عرضه خدمات را مجاز بداند. به عبارت دیگر، یک عرضه کننده خارجی خدمات بایستی بتواند سرمایه کافی را به منظور تاسیس شرکت وارد نماید. همچنین در جایی که یک عضو تعهدی در زمینه عرضه بین المللی خدمات مالی پذیرفته و سرمایه مربوطه بخش مهمی از خدمات است، آن عضو بایستی انتقال چنین سرمایه ای از مجاز بداند. ۳۸

۳۵ کمالی اردکانی، مسعود و کیسان دخت، گیلدا، "مطالعه تطبیقی موافقت نامه عمومی تجارت خدمات سازمان تجارت جهانی با قوانین منتخب ناظر بر خدمات ایران"، فصلنامه اقتصاد و تجارت نوین، شماره ۲، پاییز ۱۳۸۴، ص ۱۸

۳۶ همان، ص ۱۹

۳۷ شیروی، عبدالحسین، "سازمان تجارت جهانی (GATT): اهداف، مبانی، ساختار"، مجله مجتمع آموزشی عالی قم، سال اول، شماره ۴، زمستان ۷۸، ص ۱۶

۳۸ شیروی، عبدالحسین، ص ۱۹

ه) افزایش مشارکت کشورها: موافقت نامه هم چنین اذعان دارد که توسعه صنایع خدماتی در کشور های توسعه یافته و در حال توسعه متقارن نیست و این موقعیت بایستی در مذاکرات آزادسازی تجارت خدمات مد نظر قرار گیرد. جهت کمک به کشور های در حال توسعه برای گسترش صنایع خدماتی خود، رویکردی سه وجهی در موافقت نامه پیش بینی شده است. اول، موافقت نامه از کشور ها می خواهد تا در شیوه های عرضه و بخش های خدماتی که کشور های در حال توسعه در آن نفع تجاری دارند، به آزادسازی دسترسی به بازار اولویت دهند.

دوم، اذعان دارد که به منظور ارتقای رشد صنایع خدماتی کشور های در حال توسعه، ممکن است لازم باشد این کشور ها سطوح بالاتر حمایت را، چه در کل و چه در هر یک از بخش ها، حفظ کنند و از این رو، مقرر می دارد که این دسته از اعضا باید آزاد باشند تا بخش های کمتری را در معرض رقابت وارداتی قرار داده و در انواع کمتری از بخش های خدماتی به آزاد سازی دست بزنند.

سوم، مقرر می دارد که، در حین پذیرش تعهد به آزاد سازی، کشور های در حال توسعه می توانند شرایطی را وضع نمایند و عرضه کنندگان خارجی را که مایلند در بخش خدمات سرمایه گذاری کنند و شرکت فرعی (یا سایر انواع حضور تجاری) را در قلمرو آن ها شکل دهند، ملزم نمایند سرمایه گذاری مشترک انجام دهند و به شرکت محلی اجازه دسترسی به فناوری آن ها و یا دسترسی به اطلاعات شبکه های توزیع آن ها را بدهند (سید خاموشی، علینقی، ۱۳۷۷، ۱۰).

بند دوم: تعهدات خاص

تعهدات ویژه تحت موافقت نامه خدمات در جداولی تنظیم می شود. هر عضو سازمان جهانی تجارت موظف است که این تعهدات را در جداول مذکور بگنجانند و میزان دسترسی به بازار و نحوه رفتار ملی در خصوص خدمات و عرضه کنندگان خدمات عضو دیگر را در آن مشخص سازد. در این حالت، اعضا سطح دسترسی به بازار و رفتار ملی مشخص شده در جداول را تثبیت می نمایند و نبایستی هیچ اقدام جدیدی که محدود کننده ورود به بازار بوده و یا با اقدام تبعیضی که خدمات و عرضه کنندگان خدمات کشور خود را در مقابل کشور دیگر ترجیح می دهد، انجام دهند. در این شرایط، تعهدات خاص اثر و کارکردی نظیر تثبیت تعرفه در بخش کالا پیدا می کند. با وجود این، تعهدات خاص از طریق مذاکره و توافق با سایر اعضا قابل اصلاح و جبران است. این عمل از طریق تعدیلات جبرانی که عضو تغییر دهنده تعهدات به صورت تعهدات جایگزین ارائه خواهد کرد قابل انجام است. با این حال، تعهدات جدید در هر زمان قابل اعمال است.^{۳۹}

جدول تعهدات موافقت نامه تجارت خدمات (جدول ۱) یک جدول استاندارد است که از ۴ ستون تشکیل شده و در بالای هر جدول چهار شیوه عرضه خدمات از ۱ تا ۴ شماره گذاری شده است. ستون اول مربوط به بخش ها و زیر بخش های خدماتی است. بخش های اصلی خدمات به ترتیب شامل خدمات بازرگانی، ارتباطات، ساخت و مهندسی، توزیع، آموزش، محیط زیست، خدمات مالی، بهداشت، گردشگری و مسافرت، خدمات تفریحی و ورزشی، حمل و نقل و سایر خدمات است. ستون دوم مربوط به محدودیت های دسترسی به بازار و ستون سوم مربوط به محدودیت های رفتار ملی است. در ستون چهارم نیز معمولاً هرگونه تعهدات اضافی دیگری که در حوزه دسترسی به بازار و رفتار ملی نمی گنجد قرار می گیرد که نمونه بارز آن در بخش خدمات مخابرات، بحث سند مرجع و الزامات مربوط به حفاظت از رقابت در بازار آزادسازی شده خدمات کشور متقاضی الحاق است. همچنین تعهدات اضافی در خصوص آموزش و انتقال فن آوری نیز مورد بحث است.^{۴۰}

جدول ۱: نمونه جدول تعهدات خدمات^{۴۱}

^{۳۹} لطفی، محمد و کمالی اردکانی، مسعود و فنایی نجف آبادی، محمد علی، صادرات موفقیت آمیز خدمات، موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۹، ص ۴۲

^{۴۰} WTO, The General Agreement on Trade in Services (GATS) An Introduction, 2006

^{۴۱} به منظور رعایت اختصار در جداول تعهدات بخش خدمات، از عبارات های اختصاری به شرح زیر استفاده می شود:

Modes of supply:

- 1) Cross border supply
- 2) Consumption abroad
- 3) Commercial presence
- 4) Presence of natural persons

Sector of subsector	Limitations on market access	Limitation on national treatment	Additional commitments
I. HORIZONTAL COMMITMENTS			
ALL SECTORS INCLUDED IN THIS SCHEDULE	1	1	
	2	2	
	3	3	
	4	4	

بند سوم: سایر الزامات موافقت نامه

موافقت نامه عمومی تجارت خدمات حاکم بر کلیه بخش های خدماتی است، اما به طور ویژه برخی مقررات خاص را برای برخی از بخش های مهم خدماتی در قالب ضمایم دایم خود اعمال نموده است که در ادامه، این دسته از الزامات تشریح خواهد شد.

الف) خدمات حمل و نقل هوایی: مطابق ضمیمه خدمات حمل و نقل هوایی، اعضا توافق کرده اند به منظور گسترش حیطه موضوعی این بخش تحت قواعد موافقت نامه، تحول های این صنعت را بررسی نمایند. آزادی های مربوط به ترافیک پرواز تاکنون به طور گسترده ای تحت ضوابط کنوانسیون شیکاگو در زمینه حمل و نقل هوایی بین المللی به صورت دو جانبه مذاکره شده است. همچنین شواهدی وجود دارد که سیاست «آسمان باز»^{۴۲} باعث افزایش تعداد خطوط هوایی به مقاصد مشخص و همچنین افزایش سفرهای تجاری و توریستی به آن مناطق شده است.

تنها حوزه ی خدمات حمل و نقل هوایی که در حال حاضر موافقت نامه عمومی تجارت خدمات بر آن ناظر است، تعمیر و نگهداری هواپیما (منهای نگهداری خطوط)، فروش و بازاریابی (شامل تحقیقات بازار، تبلیغات و توزیع بروشور) به جز قیمت گذاری و شرایط فروش و نیز سیستم های رزرواسیون کامپیوتری (در زمینه اطلاعات زمان پروازها و قواعد ناظر بر کرایه و رزرو و صدور بلیط) است. موافقت نامه عمومی تجارت خدمات بر خدمات هوایی اعم از آنکه در جدول درج شده باشد یا خیر اعمال می شود. حقوق ترافیک و خدماتی که ارتباط مستقیم با اعمال این حقوق دارند تحت پوشش موافقت نامه قرار نمی گیرند. حقوق ترافیک شامل حق فرود، مسیر های هوایی، ظرفیت ها، کرایه ها و معیار های مالکیت و کنترل خطوط هوایی است.

- بدون محدودیت (None) پذیرش اختیاری تعهد، هیچ محدودیتی که مغایر با مقررات مربوط به دسترسی به بازار و رفتار ملی باشد برای خدمات و عرضه کنندگان خدمات خارجی وجود ندارد.

- بدون تعهد (Unbound) هیچ تضمینی حتی برای حفظ وضع موجود داده نمی شود. اقدامات مغایر با مقررات دسترسی به بازار یا رفتار ملی مذکور در موافقت نامه خدمات اعمال خواهد شد یا اقدامات جدیدی اعمال می گردد.

- بدون تعهد (*Unbound) عرضه خدمات در شیوه خاصی از عرضه به دلیل اینکه ممکن یا عملی نیست، مشمول تعهد نیست.

^{۴۲} Open Skies Policies

ب) خدمات مخابرات: مقررات مربوط به خدمات مخابرات در ساختار موافقت نامه خدمات را می توان در مفاد قانونی متن موافقت نامه، ضمیمه مربوط به ارتباطات راه دور ۴۳، سند مرجع ۴۴ و همچنین جدول تعهدات دسترسی به بازار جستجو نمود. نمود.

مطابق ضمیمه ارتباطات راه دور موافقت نامه، هر عضو تضمین می نماید که اطلاعات مربوط در مورد شرایط موثر بر دسترسی و استفاده از خدمات و شبکه های انتقال از طریق ارتباطات راه دور عمومی از جمله در مورد نرخ ها و سایر شرایط و ترتیبات خدمات، مشخصات اجزای فنی این شبکه ها و خدمات، اطلاعاتی در مورد ارکان مسئول تهیه و قبول استاندارد های موثر بر این دسترسی و استفاده، شرایط ناظر بر اتصال به ترمینال با تجهیزات دیگر، و در صورت وجود، اطلاعیه ها و شرایط ثبت یا صدور مجوز، در اختیار عموم قرار گیرد (اصل شفافیت). از اصول پنج گانه سند مرجع می توان به رعایت شفافیت در صدور مجوز ها اشاره کرد. به موجب این اصل در صورت الزامی بودن مجوز، بایستی کلیه معیار های صدور مجوز، مدت زمان معمول برای اخذ تصمیم در مورد صدور مجوز، مدت زمان معمول برای اخذ تصمیم در مورد صدور مجوز در خواستی و همچنین شرایط و مدت صدور یک مجوز به اطلاع برسد. ضمناً در صورت درخواست متقاضی، دلایل عدم پذیرش صدور مجوز بایستی اعلام گردد.

ج) خدمات مالی: ضمیمه مربوط به خدمات مالی، مواد اصلی موافقت نامه خدمات را به طور ویژه در بخش خدمات مالی اقتباس کرده است. این ضمیمه شامل مجموعه تفصیلی از تعاریف مربوط به خدمات مالی است که اعضا در تهیه و آماده سازی جداول تعهدات خاص شان در این بخش مورد استفاده قرار داده اند. علاوه بر این تعاریف مهم ترین مقررات مندرج در ضمیمه، اقدامات احتیاطی که از سوی اعضا برای اعمال مقررات اصلی موافقت نامه به کار گرفته می شود را استثنا کرده است. اعضا مجازند اقداماتی در مورد حمایت از سرمایه گذاران، سپرده گذاران، صاحبان اوراق بیمه و یا برای تضمین تمامیت و ثبات سیستم مالی اتخاذ نمایند که با مفاد موافقت نامه خدمات هم خوانی ندارد. در مواردی که اقدامات مذکور با مقررات موافقت نامه انطباق ندارد نباید از آن ها به عنوان وسیله ای برای لغو تعهدات یا تکالیف عضو مزبور در این موافقت نامه استفاده شود. ۴۵

اقدامات احتیاطی که در حیطه مواد ۱۶ و ۱۷ موافقت نامه خدمات قرار دارد لازم نیست به عنوان ۴۶ محدودیت های دسترسی به بازار و رفتار ملی در جدول یک عضو درج می شوند. سایر مقررات ویژه بخشی مندرج در ضمیمه شامل مقرراتی در خصوص حفاظت از اطلاعات شخصی مشتریان و سایر اطلاعات سری و خصوصی و یک بند در خصوص مالی خاص است.

نتیجه گیری

۴۳ ضمیمه مربوط به ارتباطات راه دور یکی از ضمایم موافقت نامه است که بخش مهمی از خدمات را پوشش می دهد و نقش حیاتی در عرضه بسیاری از خدمات دیگر ایفا می نماید. پیوست مذکور به نقش دو گانه مخابرات، به عنوان یک بخش اقتصادی مستقل و همچنین به عنوان عامل انتقال اطلاعات مربوط به دیگر بخش های مخابراتی را مشخص می نماید. این ضمیمه مستقل از تعهدات خاصی است که هر عضو ممکن است برای باز نمودن بازارهایش به روی خدمات ارتباطات راه دور اعطا نماید. اساساً این ضمیمه به حق استفاده و دسترسی به خدمات و شبکه های انتقال از طریق ارتباطات راه دور عمومی که از اهمیت فراوانی برای عرضه کنندگان تقریباً هر نوع خدمتی برخوردار است، تأکید می کند.

مجموعه ای از اصول و مقررات که به نوعی پشتوانه تعهدات دسترسی به بازار در بحث آزادسازی خدمات مخابرات باشند به تأیید ۶۹ کشور عضو رسید و در مجموعه ای که سند مرجع نام گرفت گنجانده شد. این اصل به دنبال تضمین و حفاظت از رقابت در بازار کشور متعاقد هستند. این اصول عبارتند از: (۱) حفاظت از رقابت (۲) تضمین اتصال بینابینی (۳) شفافیت در صدور مجوز (۴) استقلال قانونگذار (تنظیم کننده قانون) از عامل (اپراتور) (۵) تعهد به خدمات جهانی (همگانی)

۴۵ راستی، محمد، "تجارت خدمات مالی در کشور های عضو گروه D-8: بررسی رابطه تجارت خدمات مالی و توسعه مالی"، موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، شماره ۳۶، مرداد و شهریور ۱۳۸۸، ص ۴۲

۴۶ این خدمات را به اصطلاح موافقت نامه گاتس "خدمات عرضه شده در اعمال اختیارات دولتی" می گویند (شق ب از بند ۳ ماده ۱ موافقت نامه گاتس)

در پایان قابل ذکر است که در مجموع با بررسی تمام مطالب، نتایج قابل توجهی در خصوص سؤالات اصلی و فرعی تحقیق حاصل شد که از این قرار است:

در خصوص پاسخ به پرسش فرعی این پژوهش مبنی بر اینکه «موافقت نامه گاتس و الزامات آن در توسعه تجارت خدمات تا چه میزان موفقیت آمیز بوده است؟» باید گفت:

این واقعیت که برخی از قواعد GATS نهایی نشده اند و جداول تعهدات خاص محدود هستند و اینکه بسیاری از کشورها هیچ گونه تعهد اساسی در بسیاری از بخش های خدمات نداده اند بیانگر ماهیت در حال تکامل GATS است.

در خصوص پاسخ به پرسش اصلی این پژوهش مبنی بر اینکه «تجارت خدمات و آزاد سازی زیر بخش های خدمات به چه میزان در راستای امر توسعه اقتصادی موثر واقع شده است؟» با بررسی و تحلیل حقوقی کلیه منابع موجود این نتیجه حاصل شد که:

رشد چشمگیر تجارت خدمات و ارزش افزوده بالای این بخش طی سال های اخیر، کشور های توسعه یافته و در حال توسعه را به تجارت خدمات غیر کالایی ترغیب نموده است. تجارت خدمات به ویژه بخش های نوظهور مانند: «خدمات آموزشی، خدمات اجتماعی و بهداشتی، خدمات تفریحی، فرهنگی و ورزشی، و خدمات مرتبط با گردشگری و مسافرت» در حال رشد است. بدیهی است تجارت خدمات با فرصت ها و چالش هایی توأم است که در کشور های وارد کننده و صادر کننده این بخش متفاوت است. این فرصت ها و چالش ها به عوامل مختلفی نظیر بسط روابط بین المللی، منافع اقتصادی مشترک، پیوند های سیاسی، و وجود پیمان های همگرایی یا موافقت نامه های دو یا چند جانبه به سبب آزاد سازی یا تسهیل تجارت بستگی دارد. بنابراین، میزان تاثیر تجارت خدمات و آزاد سازی بخش ها و زیر بخش های آن بر رشد و توسعه اقتصادی در گرو عواملی است که ذکر شده است.

در حال حاضر با توجه به آنچه در مورد تجارت خدمات مطرح است، به نظر می رسد «تجارت خدمات» از دو خلاء مهم رنج می برد: یکی عدم و یا محدود بودن پیمان های همگرایی با هدف تسهیل تجارت، آزاد سازی تجاری و دیگری عدم شفاف سازی اطلاعات و شناسایی دقیق خدمات و به طبع طبقه بندی فرآیندهای مربوط به خدمات در برنامه رشد و توسعه اقتصادی. لذا به نظر می رسد که جهت بر کردن خلاء ها، توجه به پیشنهادات و راهکار های ذیل می تواند به عنوان واکنشی مناسب و دستاورد های بزرگ جهت «تجارت آزاد» و «گسترش روابط اقتصادی» و در نهایت «رشد و توسعه اقتصادی» مساعدت نماید:

(۱) ضمن این که همگرایی های اقتصادی منطقه ای و فرا منطقه ای می توانند امکانات خوبی را به منظور آماده سازی ورود به عرصه های بین المللی تجارت خدمات برای کشور های در حال توسعه از جمله ایران فراهم آورند، تدوین توافق نامه های همگرایی تجارت به منظور ایجاد زمینه های یکپارچگی اقتصادی (منطقه ای و جهانی) از طریق ایجاد وضع قوانینی از قبیل: «مقررات زدایی، آزاد سازی، تسهیل ترانزیت و ترتیبات تعرفه ای ترجیحی»، زمینه های تجارت خدمات را فراهم کنند؛ و

(۲) در بحث تجارت خدمات باید تلاش ما بر این اساس باشد که ابتدا خدمات را به خوبی بشناسیم و سپس فرآیندهای مربوط به خدمات را طبقه بندی کنیم. جایگاه بالای خدمات توجه ما را به این امر جلب می نماید، که برای همسو شدن با توسعه جهانی و استفاده از فرصت های تجاری خدمات باید سعی در شفاف سازی اطلاعات، ارتقای کیفیت خدمات از طریق رقابت پذیری در کلیه زمینه های ارائه خدمات را در پیش گرفت.

فهرست منابع

- احمدزاده، خالد، تجارت خدمات فنی و مهندسی: با تأکید بر کشور های اسلامی، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، چاپ اول، (۱۳۸۹).

- بزرگی، وحید، درآمدی بر سازمان تجارت جهانی و الحاق ایران، نشر قدس، چاپ اول، (۱۳۸۶).

- زیتامل، والری و جوبیتنر، ماری و گرمار، دایان، بازاریابی خدمات، ترجمه حسین پور، داوود و کاظمی، محمد رضا و گودرزی، حسین، جلد اول، انتشارات آثار فکر، چاپ دوم، (۱۳۹۲).
- ضیایی بیگدلی، محمد رضا، حقوق بین الملل عمومی، انتشارات گنج دانش، تهران، (۱۳۸۷).
- کمال اردکانی، مسعود، سازمان جهانی تجارت، ساختار، قواعد و موافقت نامه ها، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، چاپ اول، (۱۳۸۵).
- لطفی، محمد و کمالی اردکانی، مسعود و فنایی نجف آبادی، محمد علی، صادرات موفقیت آمیز خدمات، موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، چاپ اول، تهران، (۱۳۷۹).
- بزرگی، وحید، "بررسی اجمالی موافقت نامه غیر کالایی سازمان جهانی تجارت"، مجله گسترش صنعت، شماره ۲۳، (۱۳۸۵).
- جیمز بریان کویین، جوردن جی. باروک و پنی کاشمن، پکت، دایرةالمعارف آمریکا، جلد ۲۵۷، شماره ۲، دسامبر (۱۹۸۷).
- راستی، محمد، "تجارت خدمات مالی در کشور های عضو گروه D-8: بررسی رابطه تجارت خدمات مالی و توسعه مالی"، موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، شماره ۳۶، مرداد و شهریور (۱۳۸۸).
- سازمان تجارت جهانی، "اقتصاد و بازرگانی جهان: درآمدی بر موافقت نامه عمومی تجارت خدمات"، ترجمه نصیری، میترا، اردکانی، مسعود، مجله بررسی های بازرگانی، شماره ۴، (۱۳۸۲).
- سید خاموشی، علینقی، "نقش خدمات در توسعه اقتصادی آینده"، ماهنامه نامه اتاق بازرگانی، سال دوم، شماره ۵، (۱۳۷۷).
- شیروی، عبدالحسین، "سازمان تجارت جهانی (GATT): اهداف، مبانی، ساختار"، مجله مجتمع آموزشی عالی قم، سال اول، شماره ۴، زمستان ۷۸.
- کمالی اردکانی، مسعود و کیسان دخت، گیلدا، "مطالعه تطبیقی موافقت نامه عمومی تجارت خدمات سازمان تجارت جهانی با قوانین منتخب ناظر بر خدمات ایران"، فصلنامه اقتصاد و تجارت نوین، شماره ۲، پاییز (۱۳۸۴).
- گالاچر، اسکات، "موافقت نامه عمومی تجارت خدمات سازمان جهانی تجارت و تجارت بین المللی خدمات حقوقی"، ترجمه کمالی اردکانی، مسعود، نشریه مرکز امور حقوقی بین المللی معاونت حقوقی و امور مجلس ریاست جمهوری، سال بیست و پنجم، شماره ۳۹، (۱۳۸۷).
- گرونروس، کریستین، "مدیریت و بازاریابی خدمات"، فصلنامه لگسینگتون بوکز، (۱۹۹۰).
- مرکز تحقیقات و بررسی های اقتصادی اتاق ایران، "آزادسازی تجارت در خدمات مالی"، نشریه اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران، شماره ۴، (۱۳۸۰).
- مشایخی، مینا، "تجارت خدمات در کشور های در حال توسعه"، ترجمه قدردان، حمید، ماهنامه تدبیر، شماره ۹، سال (۱۳۸۹).

- Hartridge, D., "Introduction to the General Agreement on Trade in Services", (August 2003).

- Ingo, B., Gootiiz, B., Mattoo, A., "Policy Barriers to International Trade in Services", the World Bank Development Research Group Trade and Integration team, (June 2012).
- McGuire, G., "Trade in Services-Market Access Opportunities and the Benefits of Liberation for Developing Economics, UNCTAD Nations, New York and Geneva, (2002).
- Prasad, E., "Effect of Financial Globalization on Developing Countries", International Monetary Fund (IMF), (2003).
- ITC Communications, "Trade in Services can be a game changer for Development", (may 2013).
- UNCTAD, Services, "Issues Raised in the context of Trade in Services", (February 2009).
- WTO document S/CSS/W/143, (2August 2000).
- WTO, The General Agreement on Trade in Services (GATS) An Introduction, (2006).
- ITC Communications, "Trade in Services can be a game changer for Development", (may 2013).
- <http://www.intracen.org/news/ITC-talking-points-on-trade-in-services/>
http://www.aftabir.com/article/view/economy_marketing_business/national_economy/c2c11369068461.php سازمان کالایی موافقتنامه های - اجمالی بررسی